

Возна Ю. В.,

доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки

Хмельницького національного університету,

кандидат педагогічних наук.

Соціалізованість особистості як результат інтерналізації соціальних та театральних ролей засобами сценічного мистецтва.

У статті розглядаються проблеми засвоєння соціальних та театральних ролей у процесі сценічно-театральної діяльності, досліджується вплив театральних засобів на соціалізацію особистості. Автор аналізує соціально-виховну роль театального мистецтва та проблему інтерналізації соціальних та театральних ролей через засоби сценічного мистецтва.

Ключові слова: соціалізація, інтерналізація, роль, соціальна роль, театральна роль, соціальна поведінка, театр, соціалізованість.

Возная Ю. В.,

доцент кафедры социальной работы и социальной педагогики

Хмельницкого национального университета,

кандидат педагогических наук.

Социализированность личности как результат интернализации социальных и театральных ролей средствами сценического искусства.

В статье рассматриваются проблемы усвоения социальных и театральных ролей в процессе сценически-театральной деятельности, исследуется влияние театальных средств на социализацию личности. Автор анализирует социально-воспитательную роль театального искусства и проблему интернализации социальных и театральных ролей через средства сценического искусства.

Ключевые слова: социализация, интернализация, роль, социальная роль, театральная роль, социальное поведение, театр, социализированность.

Vozna Yu,

Associate Professor of Social Work and Social Pedagogy

Khmelnytsky National University,

Candidate of Pedagogical Science.

Socialization as a result of the internalization of social and theatrical roles by means of performing arts.

In the article deals with the problems assimilation of social and theatrical roles in the scenically-theatrical activities, examines the impact of theatrical means for socialization. The author analyzes the social and educational role of theater art and the problem of internalization of social and theatrical roles through the medium of performing arts.

Keywords: socialization, internalization, role, social role, theatrical role, social behavior, theater, sotsializovanist.

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Реалії сучасного суспільного життя актуалізують необхідність пошуку інноваційних підходів до здійснення ефективної соціалізації сучасної молоді людини, розвитку її творчого потенціалу, можливостей особистісно-професійного зростання. Для дослідження соціалізації та творчого розвитку особистості у сучасному соціокультурному середовищі важливим є аналіз теоретичних положень і практичних способів педагогізації соціуму та посилення виховного впливу соціального середовища. Театральне мистецтво виконує унікальну соціально гармонізуючу роль і це, безумовно, вказує на необхідність більш активного використання засобів театру у формуванні особистості, на впровадження театральних методик у сучасну соціально-педагогічну практику.

Аналіз наукових досліджень. Проблема соціалізації школярів знайшла досить широке відображення у дослідженнях як вітчизняних (С. Диба, Л. Завацька, І. Зверєва, О. Карпенко, О. Кузьменко, Н. Лавриченко, Г. Лактіонова, С. Савченко, С. Харченко, Н. Чернуха та ін.), так і зарубіжних (В. Бочарова, І. Кон, Г. Ландберг, А. Маслоу, Р. Мертон, А. Мудрик, Т. Парсонс, Б. Паригін, К. Роджерс, М. Шакурова та ін.) учених.

Вивчення сутності соціальних ролей, їхнього змісту, характеру відбито в наукових працях П. Горностая, І. Мартинюка, Р. Мертона, Н. Соболевої та ін. До розкриття значення інтерналізації соціальних ролей для соціальної адаптованості особистості, а також для можливості її самореалізації через соціальні ролі звертаються І. Кон, Т. Кравченко, Г. Лейтц та ін. На потенціалі різних видів творчої діяльності школярів у процесі засвоєння соціальних ролей наголошується у працях О. Безпалько І. Зверєвої, Г. Лактіонової. Важливими в контексті проблематики даної статті є дослідження ролі театральної-ігрової діяльності підлітків та молоді щодо їх різнобічного розвитку О. Комаровської, Р. Короткової, Н. Миропольської.

Метою нашої статті є дослідження соціалізації та соціалізованості, творчого розвитку особистості у сучасному соціокультурному середовищі; ролі театральної-ігрової діяльності підлітків та молоді; розкриття значення інтерналізації соціальних та театральних ролей для соціальної адаптованості особистості, а також для можливості її самореалізації.

Виклад основного матеріалу. У контексті нашого дослідження важливим для розуміння соціалізованості особистості є поняття соціалізації. Як свідчить аналіз наукової літератури, у соціології поняття «соціалізації» трактують як процес входження особистості в соціальну і соціокультурну сфери та пристосування її до соціальних, культурних та психологічних факторів, тобто як компонент процесу соціальної інтеграції (Т. Парсонс); її «олюднення», що передбачає як біологічні передумови, так і безпосереднє входження індивіда в

соціальне середовище, що включає в себе соціальне пізнання, соціальне спілкування, оволодіння навичками практичної діяльності, активну перебудову навколишнього середовища (як природного, так і соціального); зміну і якісне перетворення самої людини, її всебічний і гармонічний розвиток (Б. Паригін);

Зауважимо, що у соціології вважається, що все, що характеризує процес формування особистості – збагачення знань, установок, життєвого досвіду, формування ціннісних орієнтацій – все це входить у процес соціалізації індивіда, але не вичерпує його. Суть соціалізації полягає у формуванні в особистості інтелектуальних, соціальних і фізичних навичок, які необхідні їй для виконання соціальних ролей (Н. Смелзер). На думку дослідника, «соціалізація» є двобічним, різноспрямованим процесом, в якому відбувається взаємовплив між біологічними чинниками та культурою, а також між тими, хто здійснює соціалізацію, та тими, хто соціалізується. Відбувається цей процес у ході активної взаємодії особистості з оточенням (однолітками, вчителями, батьками тощо), внаслідок чого і відбуваються засвоєння та зміна форм поведінки.

Дж. Г. Мід, П. Бергер, Т. Лукман та інші зазначають, що кожен індивід, народжуючись в об'єктивному соціальному середовищі, зустрічається з людьми, які виконують роль посередника між ним та соціальним світом і несуть відповідальність за результативність його соціалізації. Закономірно, що кожен індивід, ідентифікуючи себе з іншими, приймає і засвоює (чи не засвоює) їхні ролі та установки. Тільки завдяки такій ідентифікації стає можливим процес *інтерналізації*. Мірою цієї ідентифікації є здатність (чи відсутність цієї здатності) ідентифікувати себе, набуваючи об'єктивно зрозумілої і гідної ідентичності. Так формується "Я" як рефлексивна сутність, яка відображає установки, сформовані стосовно неї насамперед значимими іншими. Розгортається цей процес у діалогічній взаємодії ідентифікації та самоідентифікації [3, 12-15].

Зазначені вище твердження покладено в основу авторського визначення

поняття «соціалізація», яке трактується нами як багатогранний і складний процес, пов'язаний з оволодінням особистістю знаннями, суспільним досвідом, формуванням загальноцивілізаційних ціннісних орієнтацій, засвоєнням норм, принципів і правил людського співжиття, актуалізацією особистісного життєвого і професійного самовизначення, що сприяє формуванню власної соціальної позиції й передбачає успішну інтеграцію в соціальне середовище та реалізацію себе як активного творчого суб'єкта соціальної дійсності [4, 37].

Відповідно соціалізованість постає як засвоєння особистістю, установок, цінностей, способів мислення та інших особистісних і соціальних якостей та ролей, конструктивна взаємодія яких буде характеризувати її на наступній стадії розвитку. Від того, як відбувається ця взаємодія в стихійній, цілеспрямованій та соціально контрольованій соціалізації, багато в чому залежить самозміна особистості, її творчий рівень "акме" (як найвищий ступінь особистісного та професійного самовизначення та самореалізації), та й в цілому – її соціалізованість.

Людина є біосоціальною істотою. Це означає, що їй притаманні не лише психофізичні та психічні якості, як то властивості нервової системи, темперамент, індивідуально-психологічні особливості мислення, сприймання тощо, але й характеристики, що визначаються соціальними параметрами, міжособовими стосунками, позицією в соціумі і ставленням її до суспільних феноменів. Соціальне буття людини нагадує театральне дійство. Ще В. Шекспір помітив подібність виконання людиною різних соціальних функцій театральним ролям. Саме тому соціологи в свій час ввели поняття соціальна роль, запозичивши театральну термінологію. Сучасна психологія використовує поняття "роль" в ширшому контексті, розглядаючи не лише соціальні, а й інші різновиди психологічних ролей.

Слово "роль" походить від латинського слова *rolutus*, що буквально означає паперовий згорток, тобто рулон паперу, на якому записаний текст сценічної ролі

для актора. Театральна роль - це перш за все текст, а також система дій, що їх театральній актор має говорити і здійснювати в драматичному дійстві. Протяжність змісту понять роль і особистість свідчать дані сучасної психолінгвістики, психосемантики, семіотики тощо, згідно з якими свідомість людини, її досвід мають природу, близьку до природи тексту. В структурному психоаналізі вважається, що несвідоме людини структуроване як текст і може описуватися лінгвістичними закономірностями. Зміст театральної ролі є фіксованим, записаним раз і назавжди.

Сучасні науковці зазначають, що життєві ситуації, в які потрапляє індивід, дуже часто певним чином запрограмовані, що робить їх схожими на драматичні сцени, описані в сценарії. В психології існує поняття "життєвий сценарій", згідно з яким на поведінку людини впливає інформація, що міститься в несвідомому людини (щось схоже на текст театральної ролі). Це означає, що людина в своїй поведінці не завжди є вільною, що вона не в кожній ситуації може здійснити по-справжньому вільний особистісний вибір. Часто буває так, що людина повторює одні й ті самі помилки, або інші неконструктивні дії, наприклад, жінка алкоголіка, наважившись на розлучення, повторно виходить заміж знову за алкоголіка. Ці незрозумілі на перший погляд дії пояснюються тим, що в життєвому сценарії людини "записано", що певні речі їй обов'язково потрібно робити (наприклад, завжди прагнути до досконалості, або будь що критикувати інших за зроблені ними помилки), а інші речі робити заборонено (наприклад, не можна висловлювати певні почуття, або брати ініціативу, або вірити людям).

У сучасному суспільстві кожна особистість виконує цілу низку різних за сутністю та значимістю соціальних та особистісних ролей. Уся сукупність соціальних ролей, що виконується однією особистістю, називається рольовим набором.

Соціальні ролі — це певні способи дій, поведінки індивіда (або групи), які

відповідають прийнятим у суспільстві нормам та здійснюються залежно від соціального статусу. Якщо сам статус визначає позицію людини в суспільстві, то соціальна роль — функція, яка виконується нею в даній позиції. Функції (рольові дії) в кожному суспільстві визначаються загальноприйнятими в ньому соціальними нормами.

Інтеграція особистості до соціального середовища забезпечується не лише шляхом обіймання статусної позиції, а й засвоєнням особистістю відповідних соціальних ролей. Виконуючи соціальні ролі, людина безпосередньо включається у життєдіяльність різноманітних соціальних груп.

Проблема інтерналізації соціальних ролей молодшої людини у сучасному світі докорінної зміни і світогляду, і свідомості, та й , власне, соціальної та особистісної позицій людини, є, безумовно, досить актуальною. Для соціального педагога у процесі соціально-виховної роботи є досить важливим з'ясувати значення театральних засобів для інтерналізації соціальних ролей дітьми підліткового та старшого шкільного віку та визначити основні методи та прийоми педагогічної роботи з організації театально-ігрової діяльності школярів, спрямованої на інтерналізацію найважливіших для сучасного українського суспільства соціальних ролей. Кожне суспільство зацікавлене в тому, щоб його громадяни своєчасно оволодівали, уміло виконували та збагачували соціальні ролі згідно з вимогами життя, тобто здійснювався процес інтерналізації ролей.

Інтерналізацію (лат. – *internus* – внутрішній) визначають як «процес, у ході якого індивід пізнає і приймає як обов'язкові ті соціальні цінності і норми поведінки, які прийняті в межах його соціальної групи або більш широкого соціального утворення». Інтерналізація означає перехід змісту ролі, її вимог у внутрішню структуру особистості, і саме завдяки інтерналізації соціальних ролей членами суспільства можливе нормальне його функціонування. Але в своїх соціальних ролях людина не тільки діє відповідно до очікувань і вимог

суспільства, але, приймаючи у свій внутрішній світ різноманітні ролі, розвиває і саму себе, а також формує та змінює умови, що визначають її соціальну поведінку.

В свою чергу, видом мистецтва, в якому розкриваються суперечності часу та внутрішнього світу людини є театр. Він займає особливе місце в системі формування цінностей, у досягненні акмеологічного рівня творчого розвитку особистості. Потреба в соціологічних вимірах театру обумовлена його особливістю, що пов'язана з безпосередньою його залежністю від соціальних умов, бо театр не лише включається всіма своїми елементами в соціум, а й розглядається як соціальний інститут. Особливу актуальність дослідженню феномену театрального дійства надає соціологічне обґрунтування впливу театру на формування системи духовних цінностей, становлення морально-естетичного ідеалу суспільства. Театр впливає на формування особистості: світогляду, моралі, на проблеми комунікації, виховання та ін.

Основи соціології театру закладалися з давніх-давен соціологічно мислячими театральними критиками, котрі через синтетичність художніх засобів театру (використання різних видів мистецтва) аналізують соціологічну функцію театру в широкому соціокультурному контексті. Тому соціологія театру часто постає як найбільш «непрофесійна» соціологія, що конструктивно впливає на усе соціокультурне середовище особистості.

На соціально-виховній ролі театрального мистецтва наголошував видатний реформатор театру Б. Брехт, творець так званого "епічного театру". Театр, на його думку, повинен бути не тільки засобом розваги, естетичної насолоди, відпочинку, але і могутнім способом формування і самоформування людини. У статті "Про експериментальний театр" він зауважив, що революційна буржуазна естетика, заснована великими просвітителями Д. Дідро і Г. - Е. Лессінгом, визначає театр як місце розваг і повчання, між якими вони не бачать суперечності. Але в сучасному йому театрі обидва конструктивні елементи

драми і театру вступили у гострий конфлікт. Як вихід із цієї ситуації Б. Брехт запропонував відмовитися від основоположного принципу панівної естетики – принципу вживання в образ; натомість, на його думку, варто перейти до принципу очуження [2]. Мета техніки "ефекту очуження" – навіяти глядачеві аналітичне, критичне ставлення до зображуваних подій. Отже, головним для Б. Брехта був вплив на розум глядача, а не на його почуття. Він прагнув активізувати розумове, аналітичне начало у сприйманні театрального твору, здатне сприяти зростанню самосвідомості людини, її критичному ставленню до дійсності. Завдання "епічного театру" – заставити глядачів "відмовитися" від ілюзії, коли кожен ніби на місці зображуваного героя діяв би так само, як він. У результаті такого підходу глядач у театрі займає іншу, нову позицію – більш активну, спрямовану як на зміну себе, так і зміну навколишнього середовища. Глядач, стверджував Б. Брехт, у театрі буде сприймати світ з позиції особистості, яка перетворює, тому втручатиметься у процеси природи і суспільні, тобто не лише сприйматиме світ, але і вдосконалюватиме його. "Епічний" театр не намагається сп'янити глядача, нав'язати йому ілюзії, заставити забути реалії власного життя, примирити з долею, а відкриває йому простір для активних дій. Театр для Б. Брехта – це заклик до розуму у сприйнятті дійсності, але не до прозаїчного глузду, не до вузького розрахунку, а до того пристрасного розуму, який рухає людство і окрему людину в напрямі їх удосконалення, до досягнення особистісного "акме".

Сучасна російська дослідниця О. Коханая в роботі "Соціокультурні функції дитячого і молодіжного театру" зазначає, що соціалізація та інкультурація молодого покоління в епоху масової культури і глобалізації є досить гострою проблемою, посприяти вирішенню якої може театр, зокрема театр для дітей, підлітків та юнацтва. Соціолог стверджує, що соціальна затребуваність такого типу театру в житті юного покоління є більш, ніж очевидною, бо саме в цьому віці людина моделює свою картину світу. І театр має сприяти визначенню

адекватної життєвої моделі, формуванню самостійно мислячої, активної, соціально адекватної особистості [5].

Висновки. Підсумовуючи вище сказане, можна стверджувати, що роль театру у життєдіяльності суспільства та особистості є унікальною, варто зазначити, що театральне мистецтво виконує соціально-регулювальні ролі, функції своєрідного соціального інституту, який покликаний гармонізувати, удосконалювати життя соціуму, утверджувати високі смисли людського буття. Надзвичайно важливою є роль театру для налагодження повноцінного спілкування людей, насамперед дітей та молоді, особливо у нинішній період надмірного занурення юного покоління у світ віртуальних взаємин. Участь у театральних діях забезпечує простір самовираження, психологічного захисту, що робить театральне мистецтво важливим чинником профілактики різноманітних девіацій соціальної поведінки.

Рекомендації. Унікальна соціально гармонізуюча роль театального мистецтва вказує на необхідність більш активного використання засобів театру у формуванні особистості, на впровадження театральних методик у сучасну соціально-педагогічну практику.

Перспективи подальших досліджень. У сучасній соціально-педагогічній практиці в епоху масової культури і глобалізації є досить гострою проблемою соціалізація та інкультурація молодого покоління. Це вказує на важливість потенціалу різних видів творчої діяльності школярів у процесі засвоєння соціальних ролей, на необхідність подальшого дослідження ролі театально-ігрової діяльності підлітків та молоді щодо їх різнобічного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерсен-Уоррен М. Драматерапія / М. Андерсен-Уоррен, Р. Грейнджер; пер. с англійського А. И. Копытина. – СПб.: Санкт-Петербург, 2001. – 288 с.
2. Брехт Бертольт. Театр. Пьеси. Статті. Высказывания. В 5-ти т. / Бертольт

- Брехт. – М. : Искусство, 1965. – Т. 5/2. – 511 с.
3. Возна Ю. В. Соціалізація учнівської молоді як предмет науково-педагогічних досліджень / Ю. В. Возна // Науковий вісник Ужгородського національного ун-ту. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. – 2011. – Вип. 21 – С. 31–33.
 4. Возна Ю. В. Соціалізація учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу: дис... кандидата пед. наук: 13.00.05 / Ю. В. Возна. – Київ, 2012. – 275 с.
 5. Коханая О. Е. Социокультурные функции детского и молодёжного театра: автореф. дисс. на соискание науч. степени докт. культурологии : спец. 24.00.01 "Теория и история культуры" / О. Е. Коханая. – М. : Московский государственный университет культуры и искусств, 2009. – 46 с.